

УДК 342.34

Ю. Констанкевич,
магістрант VI курсу
Інституту кримінальної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНСТИТУЦІЙНА КАТЕГОРІЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Юстиціабельність значної частки суспільних відносин доводить тезу, що наявність якісного правосуддя є необхідним субстратом діяльності держави, у разі, якщо остання декларує захист прав та основоположних свобод людини. Тому, цілком логічним є міркування, що особи, які безпосередньо мають відношення до здійснення правосуддя повинні володіти як професійною майстерністю, так і бездоганною репутацією. І саме для досягнення забезпечення даного еталону Конституція України встановлює критерій добросовісності, як одну із вимог до потенційного кандидата на посаду судді. Така конституційна новела наразі залишається недослідженим або неправильно трактованим об'єктом сучасної правової дійсності. А його осягнення та вивчення, прогнозування моделі застосування та впливу на повсякденну життєдіяльність кожного громадянина полишаються *актуальними* питаннями, що потребують відповідей, надання яких є *метою* цієї роботи.

Аналізуючи зміни до Основного Закону нашої держави щодо правосуддя, можна простежити той факт, що людина є творцем не лише законів, але й цінностей, які викладені у тексті Конституції та складають конструкт, що підлягає новому усвідомленню і осягненню та має наслідком зміну мислених об'єктів, сконструйованих у повсякденному житті людей.

Минулий раціоналістичний образ права не тільки не вписується у сучасну конституційну модель правової держави, але й не відповідає природі, сутності і призначенню права. Йдеться не просто

про розуміння та урахування інтересів особистості та повагу до них, а про людський вимір права. Він ґрунтується на інтеграції різних концепцій права, що містять, серед іншого, цілком дієві та зрозумілі категорії та термінопоняття з ірраціоналістичним відтінком.

Цікавою у даному контексті є думка Ю.М. Оборотова про те, що проблема подолання юриспруденцією надлишкової раціональності, вихід до досягнення сфери нераціонального, ірраціонального і навіть наднаціонального пов'язаний з наповненням професійної юридичної діяльності духовним змістом і, що особливо значимо, вірою у право, його дієвість, соціальну та особистісну цінності [1]. Тут варто відзначити, що саме у такому аспекті розкривається зміст людського виміру права, який має безпосереднє відношення до діяльності особистості, впливу права на неї та навпаки.

Один із найвидатніших українських учених, конституціоналіст М.П. Орзіх, який був серед перших на теренах сучасної України, хто започаткував розробку концепції особистості у праві, зазначав, що реальним центром усіх процесів впливу права є індивідуальні форми суспільного буття, особистості, у діяльності яких реалізується зміст права [2, с. 266].

Міркуючи про категорію людського виміру, залишається необхідним показати, що ж зостається поза таким виміром. Цілком слушним у даному уривку буде відзначення думки В.С. Пазенюка, що поняття людський вимір виявилося духовно-ідеологічним викликом

системі знелюднілого, індустріального або державницького виміру сутності і призначенню економічної, культурної, екологічної та іншої політики, діяльності суспільних мегаструктур. Людський вимір наголошує на необхідності повернення індивіду статусу найвищої цінності, реабілітації прав людини, насамперед її суб'єктивного права на свободу як особисту автономну власність [3].

Справді, захист прав людини, її свобод є ідеєю, навколо якої центрується людський вимір права. У сучасній науково-юридичній літературі зустрічаються досить оригінальні тези, наприклад: спираючись на системоутворюючий критерій – людський вимір, можна запропонувати на роль первинного елемента структури права замість норми – права і свободи людини [4, с. 18]. Останні елементи, як ідейні у концепції людського виміру права, простежуються і у ряді праць М.П. Орзіха, які у консолідованих наукових доробках об'єднані циклом, присвяченому саме людському виміру [2, с. 550].

Проте, людський вимір права характеризується не тільки виключно природними і їх похідними правами та свободами індивідів, що уже за своїм змістом є цінностями, але й утворює цілу систему, яка містить своїм структурним елементом механізм реалізації таких прав і свобод, який таким же чином фундується на людських цінностях. Здійснення правосуддя одночасно є одним із механізмів роботи вказаної вище системи. Але оскільки останній є не механічним явищем, а втілюється за допомогою діяльності людини, її суб'єктивного, внутрішнього переконання, то така людина повинна володіти відповідними чеснотами, які слід розглядати як орієнтири у здійсненні професійної діяльності.

Одним із поштовхів до початку процесу внесення змін у текст Основного Закону стало відсутність утвердження доленосних цінностей правової та демократичної держави, які насамперед повинні були скріплюватись надійною системою правосуддя. Формальні вимоги до кандидатів на посаду судді не

забезпечували того якісного, антропоорієнтованого та чуттєво-справедливого рівня осіб, які призначались для здійснення судочинства.

Тому, спробою раз і назавжди розпрощатися з осоружним минулим стало прописання інших, нових вимог до кандидатів на посаду судді. Так, у ст. 127 Конституції України встановлено, що на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою [5].

Ейдосом нового підходу до критеріїв оцінки суддів виявилась категорія добросовісності, яка своєю суттю не гармоніє з класичною юриспруденцією, але може бути вивчена за допомогою методології неklasичної та постнеklasичної парадигм юриспруденції.

Слід погодитись, що термін «добросовісність» має радше етико-моральний, а ніж юридичний фундамент. У цьому понятті відкривається горизонт філософського дискурсу про добро та зло, чесність та підлість, які мисляться антитезами та норовлять притриматись однієї з позицій.

Людина воліє справедливості, а справедливий прагне істини – інстанції впорядкування [6, с. 484]. Інтуїтивний та емоційний бік суспільства у будь-якому разі вибирає ту сторону, яка має перспективи до щасливого існування людства та підтримує ту тезу, що особа, яка провадить правосуддя повинна бути чесною, а її вчинки мають відповідати критерію доброти, через що, добросовісність може виявитись універсальною оцінкою потенційного судді.

Проте, слід зауважити, що категорія добросовісності у законодавстві України не нова, вона застосовується в антикорупційному законодавстві та зводиться до відсутності обману державного службовця у заповненні майнових декларацій, відсутності вчинень правопорушень тощо.

Так, по-перше, Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14.10.2014 року [7] передбачалось створення доброчесної публічної служби, не включаючи до цього Закону будь-яких дефініцій щодо декларованої доброчесності.

Окрім цього, Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 [8] року одним із принципів державної служби встановлює доброчесність, як спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмови державного службовця від прevalювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень (ст. 4 Закону).

У силу норм вищевказаного Закону та на його виконання 11.02.2016 року постановою Кабінету Міністрів України № 65 [9] затверджено Правила етичної поведінки державних службовців, які передбачають, що державні службовці у своїй діяльності керуються принципами етики державної служби, серед яких значиться доброчесність (пп. 3 п. 2 Правил).

У цих Правилах вищий орган системи виконавчої влади в Україні намагається розкрити категорію доброчесності (п. 6). Отже, згідно з даним документом, доброчесність передбачає:

1) спрямованість дій на захист публічних інтересів, забезпечення пріоритету загального блага громадян над особистими, приватними або корпоративними інтересами;

2) неприпустимість використання державного майна в особистих цілях;

3) недопущення наявності конфлікту між публічними і особистими інтересами;

4) нерозголошення та невикористання інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням державним службовцем своїх обов'язків, у тому числі після припинення державної служби, крім випадків, установлених законом;

5) недопущення надання будь-яких переваг і виявлення прихильності до

окремих фізичних та юридичних осіб, політичних партій, громадських і релігійних організацій.

Дані положення без сумніву мають декоративно-декларативний характер, є дотичними або похідними від категорії доброчесності, проте містять певні формальні критерії, що не може виключати інтересу до них.

Окремо слід відзначити, що Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 [10] року встановлено, що прокурор зобов'язаний щорічно проходити таємну перевірку доброчесності (ч. 5 ст. 19). Дана норма також викликає інтерес при розгляді проблем конституційно-правової тематики щодо здійснення судочинства, оскільки прокуратура як орган є невіддільною частиною правосуддя в Україні (Розділ VIII Конституції України), а відтак судової гілки влади.

Так, для проходження такої перевірки, наказом Генеральної прокуратури України від 16.06.2016 року № 205 [11] затверджена анкета доброчесності прокурора, яка передбачає ряд запитань, як от: про вчинення дій, що порочать звання прокурора, своєчасність та достовірність задекларованого майна, відповідності рівня життя наявним доходам, не вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, не здійсненні у випадках, не передбачених законодавством, втручання у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи суддів, сумлінності виконуваних обов'язків тощо.

Усі ці критерії доброчесності є певними формальностями, що повністю не розкривають змісту проголошеного принципу здійснення державної служби. Домінування формального стилю у визначенні доброчесності можна простежити і у положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. [12], який прийнятий безпосередньо на виконання Конституції України, про що вбачається із пояснювальної записки від 30.05.2016 року, у якій вказується, що Проект Закону

України «Про судоустрій і статус суддів» розроблений на розвиток конституційних норм для забезпечення незалежності судової влади, зокрема шляхом її деполітизації, посилення відповідальності судової влади перед суспільством, а також запровадження належних механізмів кадрового оновлення суддівського корпусу.

За ст. 62 цього Закону, суддя повинен подавати декларації доброчесності, яка складається із тверджень про:

1) відповідність рівня життя судді наявному у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам;

2) своєчасне та повне подання декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та достовірність задекларованих у них відомостей;

3) невинення корупційних правопорушень;

4) відсутність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності;

5) сумлінне виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги;

6) невторчання у правосуддя, яке здійснюється іншими суддями;

7) проходження перевірки суддів відповідно до Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та її результати;

8) відсутність заборон, визначених Законом України «Про очищення влади».

Цим же законом, з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності утворюється Громадська рада доброчесності (ст. 82). І багато у чому від засад діяльності саме цієї ради буде залежати прикладне впровадження доброчесності суддів.

Бачиться, що за наявності доброчесності у людини та маючи професійну компетенцію, така людина, за дотриманням установлених законом формальних критеріїв, є особою, якій може бути дозволено здійснювати правосуддя.

Однак, сама категорія доброчесності, на наявність якої у суддів повинна перевіряти Громадська рада доброчесності у чинному законодавстві не розкрита повністю. Адже така категорія містить набагато глибший зміст, ніж той, що передбачений законодавчими нормами.

За словами одного з найвидатніших філософів античності – Арістотеля, доброчесність людини – це, мабуть, такий склад душі, при якому відбувається становлення доброчесної людини і при якому вона добре виконує свою справу [13].

Саме Арістотель став основоположником у вивченні чеснот державницької людини. Аналізуючи його «Етику», В.С. Мовчан акцентує, що, розглядаючи людину як суспільну істоту, філософ зосереджує увагу на аналізі основних етичних доброчесностей, дотримання яких бачиться як шлях досягнення основної мети життя – щастя. У процесі аналізу конкретних видів доброчесностей Арістотель виділяє два основні їх типи: діаноетичні (доброчесності розуму) та етичні (доброчесності волі та характеру). До перших належать: мудрість, знання, поміркованість. До етичних – мужність, помірність, гідність, щедрість, щирість, справедливість тощо. Арістотель називає п'ять різновидів мужності, серед них найцінніша громадянська. Загальним же принципом визначення сутності доброчесностей є поняття «міра» як правильне співвідношення між двома крайностями. Так, мужність – середина між боягузством і безрозсудною хоробрістю; щедрість – між скупістю і марнотратством [14, с. 69].

З огляду на перераховані чесноти, критерій доброчесності кандидата у судді може бути універсальним оціночним мірилом його відповідності цій посаді. Справді, при наявності мудрості, як життєвої компетентності, знання, як професійної майстерності, особа може здійснювати правосуддя з точки зору професіоналізму. При наявності мужності, при можливих тисках з

боку впливових осіб, особа зможе вносити справедливе рішення, гідність же, оформлюється як відчуття несення відповідальності за всю судову систему тощо.

До речі, інший давньогрецький філософ – Сократ, також визначав головні людські чесноти, з яких виділив добрість, помірність, справедливість.

Для осягнення розуміння категорії добродетності варто відзначити вчення одного з найвидатніших німецьких філософів – І. Канта, який у своїй «Метафізиці моралі» дещо обходить Аристотелеве розуміння добродетності та вказує, що вчення про добродетність є загальне вчення про обов'язок у тій частині, яка підводить під закони не зовнішню, а внутрішню свободу [15, с. 313]. Філософ також зазначає види такого «обов'язку»: власне вдосконалення як мета; щастя іншого як мета, яка є у той же час обов'язком [15, с. 326-328]. Так, до першого можна віднести сумлінність, щирість, ощадливість, самоповагу, до іншого людянолюбство, благодетельність, скромність.

Окрім цього, великий внесок у вчення про добродетність зробив англійський філософ Е. Шефтсбері, написавши працю «Досвід про гідність та добродетність». Філософ вказує, що гідність чи добродетність залежать від знання справедливості і від твердості розуму [16, с. 85]. Автор також вказує, що імені добродетельного заслуговує лише така людина, у якої всі афекти і нахили, всі сердечні і духовні прагнення йдуть на загальне благо його роду, тобто системи істот, в яку його помістила природа і частиною якої він є [16, с. 109].

Крім загальнофілософських концепцій добродетності, також існують християнські чесноти, які мають місце у повсякденній діяльності людини. Серед них виділяються три найосновніші: віра, надія, любов, які приводять нас до переконання про існування Бога і правдивість Його об'явлень, очікування від Бога вічного спасіння, прагненні сподобатися Богові завдяки виконанню Його заповідей [17]. До речі, цікавим твер-

дженням може виступати те, що християнські чесноти можна набути або примножити тільки у боротьбі з самим собою і обставинами життя, бо на заваді чесноті стоять перепони внутрішні (злі пристрасті) і зовнішні (зневага і переслідування зі сторони людей) [17], як і чесноти загальнофілософські, що здобуваються у боротьбі.

При такій різноманітності різних видів чеснот, у будь-якому разі можна простежити лінію характеризуючих елементів добродетності, як то справедливість, любов до ближнього, прагнення суспільного блага, відчуття гідності, наявність хоробрості тощо.

Негативним елементом у прикладному впровадженні конституційної вимоги про добродетність суддів є неможливість отримання повної зрозумілості про наявність чи відсутність в особі набору чеснот. Фактор обману про наявність добродетності містить високий відсоток ймовірності. Про такий обман у свій час влучно висловився Д. Дідро в одному із художньо-філософських творів – «Небіж Рамо», герой якого зазначив: «Якби чеснота якимсь чином приводила до багатства, я або був би добродетельним, або вдавав би чесноту, як інші» [18, с. 196].

Проте, у разі бажання особи займати посаду судді та одночасного встановлення критерію добродетності, така особа може бути піддана внутрішньому прагненню до здобуття необхідних чеснот.

З даного приводу є слушним міркування М.П. Орзіха про те, що правовий припис, засвоєний особистістю, отримує відносно самостійне, «нове» життя у духовному світі особистості, яке переломлює цей припис крізь призму своїх знань, емоцій, навичок. У цьому сенсі право виступає не тільки засобом впливу, регулювання і зовнішнього контролю, а й дійовим засобом саморегуляції, що залежить від «внутрішніх властивостей системи» (особистості), стимулом її саморозвитку [19, с. 23]. Автором зауважується, що впровадження категорії добродетності як на конституційно-правовому рівні, так і

на інших правових рівнях не потребує надмірної формалізації. Добродетель повинна розкривати чуттєво-емоційне відношення суспільства до конкретної особи, кандидата на посаду судді та ґрунтуватись на вчинках і діяннях цієї особи. Адже саме такі критерії є значущими при відправленні правосуддя у повсякденному житті людини. Саме у цих аспектах розкривається базований на цінностях механізм захисту прав людини, що становить дієву концепцію людського виміру права.

У висновку слід зазначити, що добродетель виступає лапідарним твердженням про морально-етичну припустимість займати певній особі посаду судді. Добродетель суддів на сьогодні для українського суспільства є певним гіпотетичним імперативом, вкладенням у розвиток судочинства, а для самих суддів добродетель може бути однією з максимум, що складають життєву філософію.

Ключові слова: добродетель, добродетель суддів, добродетель і Конституція.

Стаття присвячена аналізу категорії добродетелі щодо суддів, яка прописана у нещодавно зміненій Конституції України, взаємозв'язку добродетелі та людського виміру права, а також розгляду філософсько-правових праць та викладу власних міркувань щодо розуміння добродетелі у конституційно-правовій системі.

Стаття посвячена аналізу категорії добродетелі в отношении судей, которая прописана в недавно измененной Конституции Украины, взаимосвязи добродетели и человеческого измерения права, а также рассмотрению философско-правовых работ и изложению собственных соображений относительно понимания добродетели в конституционно-правовой системе.

This article is devoted to analysis the category of virtue against judg-

es, which is spelled out in the recently amended Constitution of Ukraine, the relationship of virtue and the human dimension of law, and consideration of the philosophical and legal works and the presentation of its own considerations, of the understanding of the virtue in the constitutional and legal system.

Література

1. Оборотов Ю.Н. *Общетеоретическая юриспруденция – теория государства и права нового времени* / Ю.Н. Оборотов // *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. – 2009. – Том 8. – С. 54-62.
2. Орзих М.Ф. *Избранные труды: юбилейное издание к 90-летию со дня рождения* / М.Ф. Орзих ; сост.: А.Р. Крусян, А.А. Езеров. – Одесса : Юридична література, 2015. – 568 с.
3. Пазенок В.С. *Філософія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1752090752090/filosofiya/problema_lyudskogo_vimiru_diynosti
4. *Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: [монографія]* / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2015. – 488 с.
5. Конституція України : Основний Закон України, прийнятий Верховною Радою України 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Лютий Т. *Ніщє. Самоперевершення* / Т. Лютий. – К. : Темпора, 2016. – 978 с.
7. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України, прийнятий Верховною Радою України 14.10.2014 № 1699-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>
8. Про державну службу : Закон України, прийнятий Верховною Радою України 10.12.2015 № 889-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
9. Про затвердження Правил етичної поведінки державних службовців : Постанова прийнята Кабінетом Міністрів України 11.02.2016 № 65. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/65-2016-%D0%BF>

10. Про прокуратуру : Закон України, прийнятий Верховною Радою України 14.10.2014 № 1697-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
11. Про затвердження Порядку проведення таємної перевірки доброчесності прокурорів в органах прокуратури України : Наказ, виданий Генеральною Прокуратурою України 16.06.2016 № 205. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0875-16>
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України, прийнятий Верховною Радою України 07.07.2010 № 2453-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17_1.
13. Аристотель. Никомахова етика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/nikomah.txt>
14. Мовчан В.С. Етика : [навчальний посібник] / В.С. Мовчан. – К. : Знання, 2007. – 483 с.
15. Кант Иммануил. Сочинения : в 6 т. / Кант Иммануил. – М. : Мысль, 1965. (Философ. наследие). – Т. 4. Ч. 2. – 478 с.
16. Дидро Д. Сочинения : в 2-х т. : пер. с франц. / Д. Дидро ; сост., ред., вступит. статья и примеч. В.Н. Кузнецова. – Т. 1. – М. : Мысль, 1986. – 592 с.
17. Християнська праведність: чеснота [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.traducionalist.info/blog/khristijanska_pravednist_chesnota/2012-03-20-2583
18. Дідро Д. Жак-Фаталіст / Д. Дидро ; пер. з фр. В. Підмогильного. – Харків : Фоліо, 2008. – 447 с.
19. Орзих М.Ф. Право и личность. Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества / М.Ф. Орзих. – К. : Вища школа, 1978. – 143 с.

